

ΤΟ «Παράλογον» ΤΗΣ ‘ΜΗΔΕΙΑΣ’

Στην ‘Μήδεια’ η παρουσία του Αιγέα δημιουργεί σοβαρά προβλήματα σκηνοθεσίας, τα οποία μάλιστα εντόπισε πολύ νωρίς και ο Αριστοτέλης (*Είναι σωστό να επικρίνουμε την έλλειψη λογικής και σκηνοθετικής αρμονίας στον θέατρο, όταν αυτά τα δύο στοιχεία εμφανίζονται χωρίς να υπάρχει ιδιαίτερος λόγος, κάτι που βλέπουμε να συμβαίνει με τον Αιγέα στον Ευριπίδη*, Αριστ. Ποιητ. 1461b15). Τα προβλήματα αυτά αφορούν τα εξής: πρώτον την εντελώς απροετοίμαστη και πλήρως αστήρικτη σε ό,τι προηγείται εμφάνιση του Αιγέα, ο οποίος έρχεται επί σκηνής ακριβώς στο ενδιάμεσο του έργου χωρίς να έχει προετοιμαστεί η παρουσία του έστω και υποτυπωδώς με βάση τα όσα έχουν μέχρι εκείνη την στιγμή ακουστεί. Δεύτερον, αν εξαιρέσουμε την ‘εγγύηση ασύλου’ παραμονής στην Αθήνα, την οποίαν χορηγεί στην Μήδεια, τίποτε το ουσιαστικό δεν φαίνεται να προσφέρει με την παρουσία του στην εξέλιξη του δράματος. Βέβαια έχει διατυπωθεί η παρατήρηση ότι αν έλλειπε η συνάντηση της Μήδειας με τον Αιγέα, τότε εκείνη μη έχοντας μία τέτοια ‘εγγύηση ασύλου’ δεν θα προέβαινε στο έγκλημα. Δεν θεωρώ ότι αυτό είναι απόλυτα σωστό, δεδομένου ότι η Μήδεια αναχωρεί από την Κόρινθο με το άρμα που της έστειλε ο παππούς της, ο Ήλιος, οπότε πάλι θα μπορούσε να φύγει από την Κόρινθο αλώβητη και ατιμώρητη χωρίς να γίνει αναφορά στο μέρος του ασύλου. Παρ’ όλα αυτά δύο συγκεκριμένες εργασίες που έτυχε να πέσουν στα χέρια μου, αυτή του T.V. Buttrey (*Accident and Design in Euripides’ Medea*, *AJP* 79 (1958) 5-6), κι εκείνη του J.Roger Dunkle (*The Aegeus Episode and the Theme of Euripides’ Medea*, *APA*. 100, p. 97) νομίζω ότι αποτυπώνουν καθαρά την λογική του ‘παράλογου’ που ήθελε να παρουσιάσει ο Ευριπίδης στην ‘Μήδεια’, και εκλογικεύουν αρκετά διαφωτιστικά και τα δύο αυτά σκηνοθετικά ‘παράδοξα’. Θα ξεκινήσω από το δεύτερο παράδοξο, δηλ. την θεωρούμενη ως ‘άσχετη’ με το έργο παρουσία του Αιγέα επί σκηνής, η οποία όμως είναι απολύτως ‘σχετική’.

Η ΕΝΟΤΗΤΑ ΤΟΥ ‘ΑΙΓΕΑ’ ΜΕ ΤΗΝ ΛΟΙΠΗ ΤΡΑΓΩΔΙΑ

Αντίθετα με ό,τι λέει ο Αριστοτέλης, η συνομιλία μεταξύ Αιγέα και Μήδειας έχει σοβαρή σχέση με την λοιπή τραγωδία. Ο Αιγέας, βασιλιάς της Αθήνας, εμφανίζεται επί σκηνής στο δεύτερο επεισόδιο της τραγωδίας (663-823) προερχόμενος από το μαντείο των Δελφών, στο οποίο πήγε για να ζητήσει μία συμβουλή που να θεραπεύει την ατεκνία του, και τώρα βρίσκεται καθ’ οδόν προς την Τροιζήνα, όπου ο εκεί βασιλιάς Πιτθέας πρόκειται να του εξηγήσει τον χρησμό που πήρε στο θέμα που τον απασχολεί. Η Μήδεια του αναφέρει τα βάσανά της από τον Ιάσονα, κι εκείνος της εκμυστηρεύεται το δικό του πρόβλημα, που είναι η ατεκνία του. Και οι δύο έχουν από ένα σοβαρό πρόβλημα, η Μήδεια χρειάζεται κάποιον να της παράσχει ‘ασύλο’ μετά την δολοφονία που πρόκειται να κάνει, και ο Αιγέας χρειάζεται κάποιον να τον βοηθήσει να αποκτήσει απογόνους στο βασίλειό του. Πρώτη είναι η Μήδεια εκείνη που δέχεται να βοηθήσει τον Αιγέα στο πρόβλημα της ατεκνίας του υποσχόμενη πως «*Θα πάφεις να είσαι άτεκνος, και θα σε κάνω να αποκτήσεις παιδιά*» γνωρίζω τέτοια φάρμακα, 717-8». Αμέσως μετά ως αντάλλαγμα της προσφερθείσης βοήθειας ο Αιγεύς δέχεται να προσφέρει ασύλο στην Μήδεια στην Αθήνα, όμως αρνείται να της εξασφαλίσει ασφαλή μετάβαση από την Κόρινθο στην Αθήνα, διότι δεν επιθυμεί να κατηγορηθεί από τους Κορίνθιους (730). Η Μήδεια δείχνει ικανοποιημένη, αλλά δεν αρκείται στις υποσχέσεις, θέλει και ‘ένορκη’ διαβεβαίωση από τον Αιγέα (731-2). Δείτε όμως πώς απαντά ο Αιγεύς, παρά το γεγονός ότι αρχικά είναι πρόθυμος να δώσει όρκο: «*για μένα αυτό...*» δηλ. το να δώσει όρκο «*...είναι πολύ πιο ασφαλές, διότι θα έχω μία δικαιολογία να προβάλω στους αντιπάλους*». Με αυτό ο Αιγεύς παραδέχεται ότι συμφώνησε στην ένορκη διαβεβαίωση, επειδή αυτή εξυπηρετεί εξ ίσου και τον ίδιο, και πως αν δεν είχε την εξυπηρέτηση αυτήν, σίγουρα δεν θα ορκιζόταν. Δύο πράγματα πρέπει να κρατήσουμε από την συνάντηση αυτήν, πρώτον την κυρίαρχη έννοια που έχει ο ‘όρκος’ στην μεταξύ τους συζήτηση, και δεύτερον η ‘ιδιοτέλεια’ και η εξυπηρέτηση του ‘προσωπικού’ συμφέροντος, η οποία χαρακτηρίζει και τους δύο. Αυτά τα δύο κυρίαρχα στοιχεία στην σκηνή με τον Αιγέα θα διαπιστώσουμε ότι παίζουν σημαντικό ρόλο και στην υπόλοιπη τραγωδία τόσο, ώστε να μπορούμε να πούμε πως η συνάντηση και συνομιλία αυτών των δύο προσώπων θα μας βοηθήσει να αντιληφθούμε καλύτερα την προσωπικότητα του Ιάσονα και της Μήδειας.

Η συζήτηση αυτή ανάμεσα στην Μήδεια και τον Αιγέα γύρω από την ορκωμοσία του δεύτερου έρχεται να τονίσει την τάση που είχε ανέκαθεν η Μήδεια να υποχρεώνει τους όποιους συνεργάτες της να διαβεβαιώνουν ‘ενόρκως’ την όποια υπόσχεση της έχουν δώσει. Το ίδιο ακριβώς έκανε και με τον Ιάσονα, όταν στην Κολχίδα της υποσχέθηκε ότι θα την πάρει μαζί τους την Ελλάδα, και μάλιστα η έννοια του ‘όρκου’ γίνεται το leitmotif της τραγωδίας αυτής: η Τροφός θυμάται τον όρκο του Ιάσονα στην Μήδεια στην Κολχίδα (21), η Μήδεια διαμαρτύρεται για την καταπάτηση των όρκων του Ιάσονα (160-3), η Μήδεια επικαλείται Θέμιδα και Δία, προστάτες των όρκων (168-9 & 209), η Μήδεια διαπιστώνει με θλίψη της πως η πίστη στους όρκους έχει πλέον χαθεί (492).

Επίσης η έννοια της ‘ιδιοτελούς’ συνεργασίας μεταξύ Αιγέα και Μήδειας, η οποία είναι κάτι πάρα πάνω από εμφανής, αποδεικνύεται περίτρανα και στην σχέση Μήδειας και Ιάσωνα. Η Μήδεια είναι αυτή που τον βοήθησε στην Κολχίδα (476-82), αλλά και στην Ιωλκό (486-87). Ο Ιάσων πάλι ανταπέδωσε την εξυπηρέτηση που του έκανε φέρνοντάς την στην Ελλάδα από μία βαρβαρική χώρα (536-38). Επίσης έκανε γνωστή την ‘σοφία’ της σ’ όλο τον Ελλαδικό χώρο προσφέροντάς της δόξα (539-40), διότι αν παρέμενε στην Κολχίδα, τότε θα βρισκόταν στην αφάνεια (540-1). Ο τρόπος με τον οποίον φαίνεται να ‘συνεργάστηκαν’ Ιάσων και Μήδεια, είναι ακριβώς ίδιος με την ‘συνεργασία’ Μήδειας και Αιγέα, και αποκαλύπτει πλήρως ότι ανάμεσά τους υπήρξε εξ αρχής μια ιδιότυπη ‘ερωτική’ σχέση βασισμένη όχι στην εσωτερική συναισθηματική ανάγκη που κατά κανόνα πρέπει να νοιώθει ο ερωτευμένος άντρας ή μία ερωτευμένη γυναίκα, αλλά στην αμοιβαία εξυπηρέτηση προσωπικών συμφερόντων.

Αυτή η περίεργη ‘ιδιοτελής’ ερωτική σχέση μεταξύ τους, αποδεικνύεται στην σκηνή των αντιθετικών λόγων, όπου πρώτα η Μήδεια κι ύστερα ο Ιάσων ξεδιπλώνουν ο καθ’ ένας μία σειρά ευεργεσιών προς την άλλη πλευρά, οι οποίες κατά την γνώμη τους έμειναν ανανταπόδοτες. Η Μήδεια του θυμίζει τις ευεργεσίες που του προσέφερε (475-87), διαμαρτύρεται για τις ψευδείς υποσχέσεις που φέρεται να της είχε δώσει στην Κολχίδα ικετεύοντάς την να την βοηθήσει (496-8). Από την άλλη μεριά ο Ιάσων την θυμίζει ότι τότε τον βοήθησε, όχι διότι εκείνος της υποσχέθηκε κάτι που κατόπιν δεν το έδωσε, αλλά διότι τότε ήταν ερωτευμένη μαζί του (527-31), της θυμίζει ότι πήρε απ’ αυτόν πολλά περισσότερα από όσα εκείνος της έδωσε (534-41, cf. 293-305).

Δείτε τώρα ότι όπως ο Ιάσων κάποτε έπεσε ικετευτικά στα γόνατα της Μήδειας και την παρεκάλεσε να τον βοηθήσει στην κλοπή του Χρυσού Δέρατος (496-97), έτσι τώρα συμπεριφέρεται και η ίδια απέναντι στον Αιγέα *«όμως σε εκλιπαρώ σεβόμενη την γενειάδα σου, και πέφτω ως ικέτης στα γόνατά σου, 709-10»*, προκειμένου εκείνος να της δώσει άσυλο στην Αθήνα. Όπως Ιάσων και Μήδεια χρειάζονταν τότε στην Κολχίδα ο ένας τον άλλον, έτσι και τώρα στην σκηνή με τον Αιγέα επαναλαμβάνεται το ίδιο σκηνικό αμοιβαίας εξυπηρετήσεως. Όπως ο Ιάσων χρειάστηκε τα μαγικά κόλπα της Μήδειας για να φύγει σώος από τον Κολχίδα με το Χρυσό Δέρας, έτσι τώρα κι εκείνη χρειάζεται την βοήθεια του Αιγέα για να φύγει σώα από την Κόρινθο. Η σκηνή μεταξύ Αιγέα και Μήδειας ισχυροποιεί την άποψη πως ομοίως Μήδεια και Ιάσων είχαν όχι μία ‘ερωτική’, αλλά μία ‘εμπορική’ σχέση εξ αρχής μέχρι τώρα. Η παρουσία του Αιγέα βοηθάει τους θεατές να αντιληφθούν ότι μεταξύ τους δεν υπήρξε ποτέ έρωσ ουσιαστικός, αλλά ένα στυγνό συμφέρον ντυμένο με την στολή του έρωτα. Ήδη από την αρχή κιόλας του έργου ακούμε τον Παιδαγωγό να λέει στην Τροφό όσον αφορά την αδιαφορία του Ιάσωνα για τα παιδιά του: *«Και ποιος είναι ο θνητός εκείνος που δεν κάνει τα ίδια; Τώρα το βλέπεις, ότι δηλ. ο καθένας αγαπά τον εαυτό του περισσότερο από οποιονδήποτε άλλον, 85-6»*. Ίσως ο Ευριπίδης στο συγκεκριμένο σημείο να είχε κατά νου τις περίπου – όχι ακριβώς – ίδιες απόψεις περί ‘αγάπης’, τις οποίες εξέφραζε ο Σωκράτης στον Πλατωνικό ‘Λύσι’. Εξ άλλου δεν είναι η πρώτη τραγωδία στην οποίαν ο Ευριπίδης έρχεται αντιμέτωπος με την Σωκρατική διδασκαλία: το ίδιο έκανε και στον ‘Ιππόλυτο’, όπου η διαφωνία του με την Σωκρατική αντίληψη πως η κυριαρχία της λογικής έναντι τους συναισθήματος είναι καταλυτική στον νοήμονα άνθρωπο, γίνεται φανερή στην περίπτωση της ερωτευμένης Φαίδρας.

Η ‘ιδιοτελής’ σχέση Μήδειας και Αιγέα έρχεται για να στηρίξει την άλλη πιο σοβαρή και εντελώς απαράδεκτη ‘ιδιοτελή’ σχέση μεταξύ Ιάσωνα και Μήδειας. Είναι σαν να θέλει ο Ευριπίδης να μας πει ότι *‘μία συναλλαγή μεταξύ δύο ανθρώπων ξένων είναι λογική. Όμως μία τέτοια συναλλαγή μεταξύ δύο συζύγων είναι απαράδεκτη’*. Γι’ αυτό εισήχθη η σκηνή με τον Αιγέα, για να δείξει το ‘λογικόν’ μιας συνεργασίας μεταξύ ξένων βασισμένης στο αμοιβαίο συμφέρον (Αιγεύς & Μήδεια), και το ‘παράλογον’ της ιδιοτελούς σχέσεως μεταξύ συζύγων (Ιάσων & Μήδεια). Στην ουσία ο Ευριπίδης καταγγέλλει και τους δύο για το γεγονός ότι τα προσωπικά τους συμφέροντα προσπάθησαν να τα εξυπηρετήσουν μέσα από μια συζυγική σχέση με θύμα τα παιδιά τους. Ο Έρωτας λείπει εντελώς από την σχέση τους εξ αρχής. Ο ίδιος ο Ιάσων έχει το θράσος να ομολογεί στην Μήδεια ότι συνήψε την νέα αυτή συζυγική σχέση με την Κρέουσα, διότι *«όταν έφτασα εδώ στην Κόρινθο εξόριστος από την Ιωλκό, τι καλύτερο μπορούσα να περιμένω, παρά να παντρευτώ μια βασιλοπούλα... 551-554»*, και αμέσως μετά παραδέχεται σαν το πλέον φυσιολογικό πράγμα σε μία συζυγική σχέση ότι *«...κυρίως όμως για να ζήσουμε καλά, να μη μας λείπει τίποτε, γιατί ξέρω καλά πως όλοι αποφεύγουν τους φτωχούς, 559-61»*.

Επειδή η αίσθηση της εξυπηρέτησης είναι τόσο έντονη και στους δύο, γι’ αυτόν τον λόγο όταν βλέπουν ότι το προσωπικό τους συμφέρον δεν εξυπηρετείται, τότε η όποια συμπάθεια υπήρχε μεταξύ τους μετατρέπεται σε απύθμενο μίσος: κι αυτός είναι ο λόγος για τον οποίον ακούμε από την Τροφό ότι ο Ιάσων *«παρουσιάζεται ιδιαίτερα κακός σε πρόσωπα που τον αγαπούν, 84»* εννοώντας ότι αδιαφορεί για τα παιδιά του. Αλλά ομοίως και η Μήδεια πουθενά στο έργο δεν φαίνεται να διακρίνεται από μητρική αγάπη, εκτός από δύο περιπτώσεις, στις οποίες διστάζει να σκοτώσει τα παιδιά της (1040-48, 1056-58). Αντιθέτως διαμαρτύρεται για του πόνους της γέννας (250-1, 1030-1) δείχνοντας έτσι ότι θα προτιμούσε να μην είχε γίνει μητέρα. Ακόμη και στην ίδια την περίπτωση της δολοφονίας τους δεν είναι τα παιδιά εκείνα που την κάνουν να διστάζει να προβεί στη πράξη της παιδοκτονίας, αλλά το ίδιο της το συμφέρον. Δεν σκέπτεται ότι θα

αφαιρέσει την ζωή από δύο νέους ανθρώπους, αλλά ότι με την πράξη της αυτή θα ‘φορτωθεί’ ένα φοβερό έγκλημα. Δείτε ακριβώς τα λόγια της λίγο πριν στείλει τα παιδιά της στην Κρέουσα με τα δηλητηριασμένα δώρα. Είναι μια στιγμή χωρίς επιστροφή, διότι όταν τα δώρα αυτά θα έχουν σκοτώσει την πριγκίπισσα, τότε θα πρέπει να σκοτώσει τα παιδιά της: «*θα φύγω σε άλλη χώρα, παιδιά μου, και δεν θα δω τους γάμους σας, τις συζύγους σας, ούτε θα στολίσω τα νυφικά σας κρεβάτια, 1024-1027*». Προσέξτε ότι αυτό που την ενοχλεί είναι ότι δεν θα παρευρίσκεται στους γάμους των παιδιών της, και αποσιωπά το γεγονός ότι εκείνα δεν θα ζουν για να νυμφευθούν. Αμέσως μετά συνεχίζει: «*παιδιά μου, άδικα σας ανέθρεψα, και μάταια βασανίστηκα, και υπέφερα τους πόνους για να σας γεννήσω, 1029-1031*», όπου πάλι δεν θλίβεται για τον θάνατο των παιδιών της, αλλά για το ότι οι κόποι να τα μεγαλώσει, αλλά και οι πόνοι της γέννας θα αποδειχθούν μάταιοι. Και ύστερα πάλι τον εαυτό της σκέφτεται μετά την δολοφονία των παιδιών της: «*Εγώ είμαι δυστυχής, γιατί πάνω σας στήριζα τις ελπίδες μου να με φροντίσετε όταν γεράσω, κι όταν πεθάνω να με στολίσετε, 1032-1037*». Το προσωπικό συμφέρον το οποίο αναμένουν Ιάσων και Μήδεια να εξυπηρετηθεί από τον γάμο τους, είναι εκείνο το οποίο δηλητηριάζει την συζυγική τους σχέση, αλλά και την σχέση τους ως γονέων με τα παιδιά τους.

Η ΑΙΦΝΙΔΙΑ ΕΜΦΑΝΙΣΗ ΤΟΥ ‘ΑΙΓΕΑ’ ΣΤΗΝ ΣΚΗΝΗ

Όσον αφορά τώρα το δεύτερο ‘παράλογον’ του έργου, δηλ. την αιφνίδια και απροετοίμαστη εμφάνιση επί σκηνής του Αιγέα, πράγματι αυτός ‘μπαίνει’ στην υπόθεση του έργου εντελώς απρόσμενα σαν μία εικόνα προερχόμενη από το ‘πουθενά’, αφού τίποτε δεν έχει έστω και στο ελάχιστο προετοιμάσει την παρουσία του. Αυτό όμως που ο Αριστοτέλης θεωρούσε μειονέκτημα, αυτό ακριβώς είναι και το προτέρημα του έργου, διότι ο Ευριπίδης ήθελε να δείξει ότι όπως ακριβώς όλα μέσα στο έργο λειτουργούν ‘χαοτικά’, έτσι εμφανίζεται και η καθημερινή πραγματικότητα. Αυτή η εντελώς απρόσμενη εμφάνιση του Αιγέα στην σκηνή επιβεβαιώνει την άποψη του Ευριπίδη ότι μέσα στην κοινωνία όλες οι ανθρώπινες σχέσεις είναι συνέπεια *συμπτώσεων*. Ιάσων και Μήδεια *τυχαία* συναντήθηκαν και *τυχαία* ένωσαν τα συμφέροντά τους, όπως *τυχαία* ενώθηκαν τα συμφέροντα Μήδειας και Αιγέα. Όμως πάλι *εντελώς τυχαία* συνάντησε ο Ιάσων την Κρέουσα· και το ομολογεί ο ίδιος, όταν λέει στην Μήδεια πως «*όταν ήρθα εδώ στην Κόρινθο ως εξόριστος από την Ιωλκό, ποιο τυχερό λαχνό (εύρημα) θα μπορούσα να βρω (άν ηῦρον) πιο κατάλληλο, δηλ. να νυμφευθώ την κόρη του βασιλιά; 553-4*». Όμως και η Μήδεια την ίδια λέξη χρησιμοποιεί, όταν έχοντας αναφέρει τις μαγικές της ικανότητες στην αντιμετώπιση της στειρότητας του Αιγέα για να τον πείσει να την δώσει άσυλο στην Αθήνα, του λέει: «*δεν ξέρεις τι τυχερό λαχνό (εύρημα), βρήκες (ηῦρηκας), 716*». Όλα λοιπόν στην ζωή είναι συνέπεια συμπτώσεων, ‘τυχερών’ ή και κάποτε ‘άτυχων λαχνών’. Ο σύζυγος ‘απρόβλεπτα’ εγκαταλείπει την σύζυγο και τα παιδιά του, και η σύζυγος ‘απρόβλεπτα’ σκοτώνει τα παιδιά της. Όλα στην ζωή γίνονται απροετοίμαστα και απρόβλεπτα.